

Йордан Йовков

Съд

Една вихрушка се повдигна сред пепелището на мегдана и като някое фантастично дърво, израснало за миг из земята, изправи се и се извиши нагоре. След малко всичкият тоя прах се разнесе и в избистрения въздух останаха само някои сламки и две-три хартии, които бавно падаха към земята. Мустафа Ешреф, известен повече с прякора си – Токмакчията, – седеше в това време на чардака под сянката на салкъмите и, свободен от всяка работа, предал се беше по обичая си на съзерцание. Токмакчията обичаше да се вглежда и в най-дребните неща, забелязал беше вихрушката и ако беше друг път, кой знай где щяха да го отведат мислите му и какви мъдри заключения щеше да направи. Но сега тия хартии, които се клатушкаха във въздуха, като лодки над вълни, му спомниха нещо много обикновено, при това и твърде неприятно: спомниха му призовката, която беше получил като свидетел по едно дело. Той трепна, загледа се неподвижно пред себе си и след туй мълчаливо и бавно почна да пресмята на пръстите си. Той повтори това и дважд, и трижд, види се, като се увери, че денят, в който щеше да се гледа делото, не е далеч, въздъхна и запуши отново.

Свикнал на самотия и спокойствие, той се боеше от каквато и да било промяна, още повече пък от едно пътуване. Измъчваше го освен туй и мисълта, че като отиде на съда, а той щеше да се събере на самото място в мерата, щеше да попадне сред многобройно сборище от хора, повечето от които знаеха някогашното му богатство, а сега щяха да се надсмиват на беднотията му. Доброто му настроение беше вече отровено, но като всеки източен човек, навикнал да се покорява на съдбата, Токмакчията поиска да забрави тая неприятност и да насочи в друга посока мислите си.

Жални и безпомощни писъци се разнесоха над главата му. Токмакчията повдигна очи и се загледа в ластовичите гнезда, полепени надлъж по стряхата. Дълго време той наблюдава отиванията и връщанията на птичките и като виждаше как из всяко гнездо се подават и пищят по пет-шест гладни гърла, трогнат, той мислеше колко тежка е умората на майките и колко велика е тяхната любов...

Той обърна очите си към двора и погледът му срещна усмихнатите багри на цветята в градината, застоя се над тръвните, захлупени като калпаци, и над пчелите, които бръмчаха около тях и около цъфналите салкъми. Приятна миризма и сладост на мед пълнеха въздуха и от хилядите крилца, които трептяха в лучите на слънцето, идеха звуци като от възшебен някой саз. „Велико и премъдро е всяко творение божие“ – помисли си Токмакчията и неволно ръката му, в молитвения жест на

правоверните, премина върху лицето и върху бялата му брада.

Но разчувствуван тъй и разположен към страдание, у него пак се събуди одевешното му горчиво чувство и споменът за призовката. Той отново започна да пресмята на пръсти и за да се увери още по-добре кога щеше да бъде фаталният ден, поиска да види самата призовка. Той остави настрана плетеното си от сърма цигаре, по чието едро кехлибарено зърно запъпла тънка струйка дим, и по един навик, останал от миналото, изпляска няколко пъти с ръце и извика:

– Шакире! Шакире!

Гласът му, малко пресипнал, но още силен бас, прозвуча надалеч из двора, но никой не се обади. Токмакчията се озърна насам-натам, взря се, но никъде не можа да види жена си. Собствено, мъчно можеше да я види дори и да беше там, защото отвъд градината и пчелните кошери започваха кръстосани във всевъзможни посоки плетища, саи, хамбари и яхъри, всичко това разнебитено и полуразрушено, заглъхнало в бъзе, коприва и бучиниш, печална останка от някогашните великолепни конаци, из които едно време сновяха аргати, сеизи и авджии, ханъми в копиринени шалвари ходеха между гюловете в потулените места на градината, а долу пред мусафирската одая не се минаваше ни ден да не цвили, завързан за железните халки, които още стояха, арабският хат на някой гостенин.

Токмакчията извика втори и трети път, но тъй като никой не се обади пак, той отново запуши и се замисли.

Колкото и неприятно да му беше да се яви в съда, той не можеше да избегне това. Самият процес му беше свършено чужд. Две близки села – Загорци и Бистрица – се караха зарад синурите на мерата си. Тая отдавнашна крамола беше се превърнала на същинска война и всяко лято овчарите, говедарите и поляците на двете села трошаха едни на други ребрата и главите си, затваряха добитъка си, налагаха си едни на други тежки глоби, които, разбира се, никой и не искаше да плаща. Най-последно случи се нещо, което сепна двете страни и, временно поне, тури край на побоищата: току след войната, Андрея от Загорци, който беше мълчалив, но снажен и безстрашен човек, а във войната, казваха, бил фелдфебел, беше заварил все край тоя синур Атанас Куция от Бистрица тъкмо когато подоравал нивата му. Куцият не беше ходил на война и възползуван от отсъствието на Андрея, уверен дори, че човек като него надали и ще се върне читав, всяка година редовно подораваше нивата му или, както той сам казваше, връщаше си това, което уж Андрея по-рано му бил отнел. На писмата му той не обръщаше никакво внимание, жените,

които се явяваха насреща му, разгонваше с копралята. Но ето че Андрей си дойде и го завари тъкмо когато ореше откраднатата ивица. Все пак Андрей кротко и с добро го покани да излезе от нивата му и да премести копките там, гдето са били – на същинския синур. Куцият не само че не го послуша, но, види се, за да покаже, че е прав, кипна, разпсува се и дори посегна да удари Андрея. Тогава Андрей грабна огрибката от ръцете му и с една страшна ярост, набрана отколе в душата му, и с оная безсърдечна леснота, с която хората бяха навикнали да убиват на войната, започна да удря Куция, гдето свари и гдето попадне. Той спря, когато почувствува, че под ударите му лежи не човек, а труп. Куция го прибраха още жив, но два или три дни след това той издъхна, загърнат още в кожата на прясно заклани овце, с които бяха го обвили, за да го лекуват. Андрея го откараха в града и го затвориха.

Това дело щеше да се гледа сега. Синурът между нивите на Куция и на Андрея беше в същото време и синурът между мерите на двете села, тъй че зад всяка една от страните стоеше по едно цяло село. Освен туй, ако се докажеше, че Андрей е бил Куция в собствената си нива, когато Куцият я подоравал, това, ако не премахваше вината му, поне я намаляваше. Загрижени бяха и двете страни. Потърсиха най-старите и най-честните хора от околността, които можеха да бъдат свидетели. Изборът, наред с другите, падна и върху Токмакчията: едно време баща му, а след него сам той беше владял тия места и затова най-добре можеше да посочи отгде минава истинският синур.

Цялата тая история Токмакчията знаеше най-подробно, защото при него бяха идвали вече пратеници и от Бистрица, и от Загорци – хитри и сладкодумни старци, – които добре познаваха и едновременната му власт, и слабостите му, и като подслаждаха разговора си с тънки ласкателства и анекдоти от хубавото старо време – мъчеха се да го убедят да вземе тяхната страна. Колкото великодушен, толкоз тщеславен и суетен, Токмакчията лесно попадеше в примките на лукавите старци и с жар говореше за миналото, което те му спомваха. Все пак той ясно чувствуваше, че в съда не можеше да каже друго, освен туй, което е истина. И като говореше с гостите си повече за миналото и ги черпеше кафе след кафе, върху най-важното за тях – мерата и синурите – той най-малко се спираше. Самата тая вражда, която нахвърляше хората едни срещу други и ги преобръщаше на зверове, го отблъсваше. И за какво беше всичко това? – мислеше си сега Токмакчията. – За имот, за земя. „Земя! – пошепна той и една горчива усмивка се яви в гънките на бялата му брада. – Хората са лакоми за земя, а всъщност на всички нас ни трябва толкоз

малко земя!“

– Какво искаш, Мустафа? Защо викаш?

Токмакчията повдигна глава: пред него, изправена до края на стълбите, из които беше се изкачила, без да я види, с повдигната престилка, в която имаше суха вършина и съчки, стоеше жена му. Тя беше стара, висока, със сухо, костеляво лице, с хлътнали дълбоко очи, скръбни и сякаш постоянно влажни от сълзи.

Тия насълзени очи всякога смущаваха Токмакчията и той мълчеше, като че беше забравил какво искаше да каже.

– Какво ти трябва? – повтори старата.

– Донес ми джиздана. Ей там е вътре, в лъжичника. Донес го, че ми трябва.

И като се досети, че старата се готви да запали огъня, той извика подире ѝ:

– Направи и едно кафе!

Старата беше влязла вътре и не се обади. Но Токмакчията я чуваше да ходи из стаята и да мърмори нещо. Две неща тя постоянно му натякваше: че пуши много и че иска час по час да му правят кафе. И тя правеше това с някаква неумолима и надменна строгост, защото за тия негови разходи тя даваше от своите пари, припечелени от кокошките, които във всяка селска къща се смятат за женска стока. Но старата Шакире беше станала чудна жена и Токмакчията не можеше да разбере в кое бе щедра – в кое скъперница. Четиридесет и повече години те живееха наедно и едничкото сигурно нещо, което той можеше да каже за нея, е, че тя беше живяла и продължаваше да живее не за себе си, а за децата си. А откакто умря Рустем, тя забрави другите и мислеше само за него. Имаха още четири живи дъщери и повече от двайсет внуци, едно от друго похубави момчета и момичета. Обичаше ли и тях? Разбира се. Но тя ги посрещаше и изпращаше някак равнодушно, без радост и без усмивка, защото в очите ѝ никога не изсъхваха сълзите ѝ за Рустема...

Токмакчията пусна гъсти кълба дим от цигарата си и въздъхна.

Рустем – продължаваше мисълта си той – заслужава наистина да се жали. Зрял мъж вече, хубавец, широкоплещест и як като пехливанин, при това смел и страшно упорит. Но той имаше един порок, който го и погуби: слаб беше към жените и... (Токмакчията безпокойно някак потърка с ръка челото си) тайно пиеше ракия. Това го и погуби. Донесоха го с кола, пребит и смазан като псе. Мъчно се даваше той комуто и да е, но трябва да са били много. И той не спомена ни едно име, не се оплака, не охна. Само стискаше зъби, мълчеше и очите му горяха като на ранен

звяр. Тъй си и умря. Корава душа имаше...

Старата се появи, неочаквано сдобрена, подаде джиздана на Токмакчията, сложи отпреде му и голям филджан с кафе. След това тя застана настрана, гледаше с насълзените си очи и чакаше да види какво щеше да прави мъжът ѝ. Токмакчията отвори изтъркания портфейл от зелена кожа, извади всевъзможни, сгънати на дребно книжа, прегледа ги една по една и най-после намери това, което търсеше – призовката. На гърба със собствената си ръка той беше отбелязал кога щеше да се гледа делото.

– Сряда е днес – каза той, – още четири деня има. В понеделник трябва да бъда в Загорци.

– Заго... Загорци! На кое казват тъй сега, Мустафа?

– На Айдън бей. Другошните имена ги няма вече.

– Аллах! – извика старата жена и във влажните ѝ очи блесна омраза. – Как всичко се обърна наопаки. И какво ще правиш там, Мустафа?

Токмакчията ѝ обясняваше, колкото можеше по-накъсо, и прибираше книжата в портфейла си.

– За чужда давия трябва да ходя сега толкоз път – завърши той.

– Е, щом е за туй, не ходи! – сопна му се старата.

– Не може, трябва да се иде.

– Кажй си барем, че искаш да се разхождаш. Не можело...

– Не може, ти казвам. Ако не ида, с джандари ще ме закарат.

– Няма да те закарат. Я си стой тука!

Токмакчията махна безнадеждно с ръка и пое кафето. Погълнат от мислите си, той не забеляза нито кога беше се прибрала старата в къщи, нито колко време беше се бавила там. По едно време той видя, че слязла само на няколко стъпала по стълбите, тя се връща, подава се, колкото да го види, и внезапно променена, сърдита, зла, захвърли му, като камъни, тия думи:

– Ще идеш я! Знам аз защо искаш да идеш, дъртако недни! Не те е срам! Виж си брадата, бялата си брада виж!

Тя се обърна и заслиза по стълбата. Токмакчията погледна в недоумение след нея, след това се усмихна. Той изведнъж разбра всичко. Ревността преживява и най-силната любов и може да измъчва хората дори и в преклонните им старини. Тая лоша памет имаше и Шакире, тя искаше просто да му подметне, както много пъти беше правила това, за оная жена, в която той едно време, още когато беше много млад, се беше увлякъл. За Мария искаше да му каже тя, за прочутата Мария от Айдън бей. „Виж каква щура жена! – мислеше си Токмакчията и се усмихваше.

– Тя мисли, че аз искам да отида там не за съда, а заради нея!“ А истината е, че тая жена той отдавна беше забравил, също тъй, както беше забравил и много други още. „Щура, щура е Шакире!“ – мислеше си Токмакчията, поклащаше глава и се усмихваше.

Беше се поразхладило. Насреща, където беше кафенето на Саръ Яни, овошките и къщите хвърляха вече дълги сенки пряко улицата. Сам Саръ Яни се показва отвън, по бели ръкави и гологлав, поля с една хуния пред кафенето, помете и веднага след това из черните дупки на прозорците се зачу музика: както всяка вечер, Саръ Яни свиреше вече с грамофона си.

Токмакчията даде ухо, но туй, което свиреше грамофонът, не му хареса, не го и разбра. Той искаше да свие нова цигара, но изведнъж, като се подчиняваше несъзнателно на оная тайнствена и неотразима сила, с която старите привички действуват в определения си час, остави недоправената си цигара, стана и с бързи, не за възрастта си крачки тръгна към къщи. Преди да влезе, той се спря и тихо се огледа насам-нататък: старата не се виждаше. Тогава той влезе, отвори стар един долап, разрови бързо някакви дрипи и извади голямо, черно шише. Ръцете му трепереха, запушалката изгърмя и във въздуха се разля острата и приятна миризма на люта сливовица. Токмакчията се поозърна още веднъж и надигна шишето.

Когато той се върна на мястото си, ръцете му още трепереха и с мъка завиваха цигарата. Беше му весело, леко и някаква сладка умора се разливаше навред по жилите му. Но в същото време той мислеше за Рустема, чувствуваше се виновен и жалък пред него, защото го осъждаше в порок, който той сам имаше: тая ракия той беше се научил да пие още през ергенските си оргии с гевендии из бостаните и кованлъците, не можа да се отучи от нея и досега той се осъждаше, ненавиждаше се, чувствуваше се унижен и безпомощен. „Какво да правя, айол – говореше си той, като да се оправдаваше на Рустема, чийто образ не се махваше от въображението му, – какво да правя, стар и оглупял човек съм!“

И въпреки искрените си разкайвания, той ходи още няколко пъти до долапа и пи от шишето със същата жажда, със същата трепетна наслада и със същия ужас пред греха, срещу който беше безсилен да се бори.

Но когато за последен път се върна на мястото си на чердака, той седна съвсем спокойно – нито ръцете му трепереха вече, нито се разкайваше, нито на ум му идеше за Рустема. Напротив, никога той не се е чувствувал тъй добре, весело му е, чувствува се млад и целият свят

наоколо е тъй хубав. Какви не мисли нахлуват в ума му, душата му се пълни от безпричинна радост и той, въпреки годините си, готов е да запее. Изведнъж той трепва и се заслушва: свиреше пак грамофонът, но това сякаш не беше смешната оная машина на Саръ Яни с чекръка отзад и с тенекиената си хуния. Това беше друга, нова и чудно хубава музика. И тия звуци и тоя ритъм носеха нещо познато, отколешно, нещо чувано хиляди пъти и все пак странно хубаво!

Сладка мъка сви сърцето на Токмакчията и тъй като от няколко часа насам той не беше мислил за нищо друго, освен за миналото, това минало му се стори сега тъй ясно, като да е било вчера, и свидно, като никога. Собствено, нещо определено той не си припомваше в тая минута. Но страстните приливи на музиката, струещата се мелодия на кларнета, бодрият и жизнерадостен такт, който отсичаха ударите на дааретата и на чимпарите, събуждаха у него откъслечни видения, ясни, сладостно парливи и мигновени. Той виждаше кръг от млади жени, облечени в атлазени шалвари, които пееха старите, хубавите някогашни песни, а сред тях – полугола играчка извиваше младото си тяло в страстна и опияняваща игра. Изведнъж във въображението му се явяваше нещо друго, съвсем за кратко време той виждаше самия себе си, и то тъй ясно, както се виждаше само насъне; виждаше се яхнал на разярен арабски кон, с развян на вятъра джепкен, с питомен ястреб на едната си ръка. Наоколо му препускат другари, с тях е цяла сюртия копои и хрътки, а пред тях полето е равно и широко, широко...

А щом другите инструменти замлъкнаха и само кларнетът зареждаше някоя тъжна мелодия, тогава той виждаше узрели жита, алени макове и една жена, спокойна като царица, силна и властна жена, чиято страст имаше девствеността на целина, а любовта ѝ – чистотата на добродетел – Мария. Но плаещата мелодия на кларнета заглъхваше във веселите стъпки на танца, образът, който съзерцаваше Токмакчията, изчезваше с първите удари на чимпарите и пред очите му отново се появяваха пеещите жени и полуголата играчка сред тях...

– Мустафа! – извика някой от двора. – Мустафа!

Токмакчията повдигна глава.

– Мустафа! – викаше отдолу жена му – какво правиш ти бе, човече! На, телето пак ще изсучи кравата. Слезни де, слезни по-скоро да го прибереш!

Токмакчията слезе на двора. Слънцето беше заседнало. Гълъбите и ластовичките бяха се прибрали под стрехите, кокошките прехвъркнаха по клоните на овошките и търсеха по-удобни места за пренощуване.

Във вечерната прохлада по-силно се чувствуваше дъхът на салкъмите, небето на запад беше червено като кръв.

С не твърде сигурни крачки Токмакчията отиваше към пътните врата, замислен и съсредоточен в себе си, забравил вече где и за какво го пращат, все още обгърнат в някаква сладостна мъгла, напоена с неџа и спомени.

Рано сутринта в понеделник Токмакчията отиваше към мястото, гдето щеше да се събере съдът. Равнодушен доскоро към тая чужда разпавия, той беше доста загрижен сега; селяни от Бистрица бяха му казали, че един от убийците на Рустема, ако не и най-главният, е бил уж Андрея – същият тоя Андрея, когото щяха да съдят днес. Беше ли истина това, или пък нарочно скроена клевета, за да го опълчат против Андрея и да го вземат на своя страна? Токмакчията беше мислил цяла нощ, мислеше и сега. Защото вярно беше, че на времето – имаше вече два̀сет години оттогава – убийците на Рустема останаха неоткрити, не че беше невъзможно да се издирят, но защото престъплението трябваше да заглъхне в расовата омраза, тъй силна през тия години, и защото трябваша още изкупителни жертви за робството, което не беше забравено още. Токмакчията знаеше това много добре и затуй притаи раната в душата си и замълча.

Всичко това отново минаваше сега през ума му, но мислите му, без да могат да го убедят в нещо, само събудиха спомените му за Рустема. А пред очите му стоеше и караше конете внукът му Рустем и това седемнайсетгодишно момче, плещесто и яко, не само носеше името на другия, покойния Рустем, но и по всичко приличаше на него. Това още повече опечаляваше стареца, обезпокоен и от мисълта, че тая голяма прилика крие може би в себе си и еднаква участ.

Колата криволеше като из тясна улица между високите жита, но Токмакчията нито веднъж не повдигна глава, за да се порадва на тоя щедръ плод. На един завой Рустем прекъсна монотонната и провлечена песен и посочи нещо с камшика си; наблизо в една ниска долинка се показа голяма тълпа от хора – същински селски сбор, само че жени нямаше. Колята бяха разпрегнати и конете или бяха привързани за тях, или бяха пуснати да пасат наоколо. Токмакчията разбра, че това са почти всички мъже от Бистрица и Загорци, дошли за съда.

Токмакчията накара Рустема да спре малко настрана и докато момъкът слезе и започна да разпряга конете, той остана на мястото си в колата. Но пристигането му не остана незабелязано и при него веднага

дойдоха, извлекли се от разни страни, много селяни, същите ония старци, които вече бяха дохождали в къщи при него. Със същата престорена любезност и със същото сладкодумство те му изказаха приветствията си, осведомиха се за здравето му, запитаха го за сума дребни неща, но всичко туй облечено в оная цветиста и тържествена форма, която обичаите на старото време бяха създали. Разбира се, след взаимните поздравии последва и друг разговор, но тъй като двете страни се шпионираха едни други, предпочитаха да говорят само за незначителни неща. Това даваше поне възможност на Токмакчията да не се вмесва в приказките им и да си мълчи.

Но от време на време той хвърляше поглед върху множеството наоколо. Старите му бяха познати, по-младите той лесно разпознаваше по чертите от кой род произлизаха. Всички бяха яки и здрави хора, загорели от слънцето, още неизцапали белите си ризи, променени за вчерашния празник, из чиито ръкави се показваха жилести и космати ръце. Нещо упорито и кораво имаше в тая физическа сила, насочена към утробата на земята, калена в постоянния и суров труд, на който тия хора бяха свикнали и сред който живееха. Безделието в един работен ден, като днешния, за тях беше нещо неестествено и макар че не само любопитството, а една важна работа беше ги довела тука, те пак не можеха да бъдат спокойни. Събрани на купчини, едни високо и оживено се разговаряха, други пък, изнаклякали на земята, дялкаха с ножчетата си по някоя клечка, но пак внимателно слушаха онова, което се говореше. А говореше се, разбира се, за мерата и за синурите, за кой е прав и кой е крив и неведнъж глъчката някъде ставаше голяма и в някоя купчина с мъка разделяха двама души, които бяха се нахвърлили един срещу друг.

След тия буйни спречквания последваха затишия, пълни с примирение и доброжелателство, и тогава ясно се чуваше гласът на един висок, чистичко стъкмен селянин, с чизми и сипаничаво лице. Това беше Гроздан кметът, който или хокаше непокорните, или бащински ги съветваше да мируват. Но изглеждаше, че той беше зает и с друго, защото веднага се завръщаше на близка една могила, отгдето се виждаше пътят за града. Там бяха още някои селяни и секретар-бирникът, който често поглеждаше часовника си. Но никой не се задаваше още из пътя. Съдиите, както се виждаше, бяха закъснели.

Съвсем бавно и от друга посока пристигна една кола, в която лежеше някакъв човек, но и той не можеше да се види, затрупан с възглавници и завивки. Разбра се скоро, че това е Саафет молла от Сърнено, също свидетел, болен на умираше почти, но когото поради голямата важност

на делото бяха употребили всички усилия, за да го доведат. Това се стори твърде забавно и сред множеството, което като всяка тълпа бързо менеше настроението си, се повдигна весела глъчка, пущаха шеги, смееха се. Токмакчията се обърна и очите му срещнаха трескавите и хлътнали очи на Саафет молла, изпит и бледен като мъртвец. Болка сви сърцето на Токмакчията и той почувствува жестока обида за себе си и за него. Той не каза нищо, гледаше само изпод навъсените си вежди ония, които се смееха, и в тая минута той чувствуваше непреодолима омраза против тия зли и жестоки хора, които в лакомията си за земя, в това вечно тичане подир имот и подир богатство, не жаят нито себе си, нито другите, не оставят дори един болен човек да умре спокойно. Не току-тъй той се боеше да дойде тука. Идеше му на ум да се откаже от всякакви показания пред съда, да каже, например, че нищо не помни и нищо не знае.

Вниманието се насочи на друга страна и наедно с всички Токмакчията погледна нататък: откъм града идеше кола и в нея имаше двама стражари и един селянин между тях. „Андрея карат! Андрея!“ – обадиха се високо някои. Когато те вече бяха близо, Токмакчията, който гледаше само селянина, видя, че това беше не твърде млад човек, с такива широки плещи, че ръцете му висяха някак настрана и изглеждаха къси, челото му беше ниско, челюстите големи. Едва забелязано той поклащаше глава, нещо, което трябваше да бъде като поздрав към познатите му, но лицето му си оставаше непроменено и очите му гледаха все тъй сърдито. Тия очи се спряха и върху Токмакчията и като че ли се разискриха и блеснаха за миг в някаква изненада. Токмакчията трепна, ръцете му затрепераха, нещо го задуши в гърлото, стори му се, че беше виждал някъде тоя човек, че го познава добре, и в същото време някакъв глас извика в него: „Ето го! Ето убица на Рустема!“ След малко Токмакчията беше вече спокоен и на всички тия изненади, които от някое време насам се бяха заредили една след друга, той не се и чудеше вече, а гледаше на тях като на божие предопределение. Той помнеше добре отгдето минаваше истинският синур. И виждаше сега – мястото беше пред очите му, – че неговото свидетелство съвсем не ще бъде в полза на Андрея. Щеше да се разбере и докаже, че не Куция му е подорал нивата, а, наопаки, той е подорал нивата на Куция. Ето как – мислеше си Токмакчията – рано или късно излиза божията правда: трябвало да се случи тъй, че той със собствените си уста да изрече присъдата срещу оня, който беше убил сина му. Може би божие предопределение е и туй, гдето болният на умираше Саафет молла се е съгласил и е намерил сили да дойде и той тука. И Токмакчията не мислеше вече за нищо, не се вълнуваше,

очакваше само часа, когато щяха да го викат, за да каже туй, което знаеше: истината.

Токмакчията чу да говорят, че съдиите били дошли вече. И наистина, той видя, че те бяха се спрели на могилата и говореха с Гроздана. Те бяха трима, но вниманието на Токмакчията беше съсредоточено върху Андрея и тъй като в тая минута Андрея беше станал прав и вторачено гледаше в една посока, той поиска да разбере какво търси или какво чака. В един миг само издрънча каруца, едри черни коне с все сила се опнаха назад, за да се спрат, и Токмакчията видя някакъв старец, който успокояваше разтревожените и изпотени коне, а една млада жена, като се опираше с двете си ръце за сандъка, слазяше от колата. Но тъкмо когато тя опря нозете си на земята, една от плитките на косата ѝ се закачи за нещо, докато другата, дълга и дебела като змия плитка, висеше от през рамото ѝ и стигаше чак до под кръста ѝ. Дръпната внезапно назад, тя се изви като дъга, за да се предпази от колелото, и с двете си ръце посегна назад да освободи косата си. Тя беше обърната с лицето си към множеството и в тая случайна поза силно изпъкнаха високите ѝ гърди, силната снага, белите ѝ и силни лакти, разголени от падналите ръкави. Смущението беше заляло лицето ѝ с руменина и обкръжено от бухналите коси, изглеждаше още по-хубаво. Тя имаше черни очи, една много мила усмивка и бели зъби.

Всичко това трая много малко време, но не остана незабелязано и много дяволити погледи се размениха между стари и млади. Сам Токмакчията гледаше като замаян. В първия миг, когато той видя тая жена, учудването му беше тъй голямо, че неволно на устните му се спря едно име, което той едва не произнесе високо: Мария! Скоро той разбра, че това не може да бъде тя, старата и отдавна мъртва Мария, но приликата беше тъй голяма и тъй поразителна, че той, без да се пита коя е и отгде е тая жена, продължаваше да я гледа, без да може вече да снесе очите си от нея. Пристигането на съдиите беше събрало селяните около тях и при Токмакчията не беше останал никой. Но ето, като че изневиделица, пред него застана висок селянин с разкопчана на гърдите риза, без пояс и само по очукур, бос и с повлечени по земята крачолни на потурите си. Той гледаше Токмакчията право в очите и се усмихваше.

– Какво ще речеш, аго, бива си я, а! – каза той нисичко и дяволито намигна с око към жената, която слизаше от колата.

Токмакчията не отговори и неволно потръпна, като че на челото му беше кацнала досадлива муха. Тоя Данаил беше голям смешник. Бунтовник в душата си, той беше ставал вече веднъж протестантин само за

да бъде против православните, напуснал беше всяка работа и се разори, за да покаже, че брат му го е изиграл при подялбата на бащиното им наследство, враг беше на всички предишни и бъдещи кметове, отричаше държавата, гавреше се с вярата. И тъй като някогашното му обръщане в протестантството беше го запознало с евангелието и с книгите на вехтия завет, той изпъстрияше речта си с цитати и вземаше тона на пророк. Смятаха го за налудничав и това му даваше свободата да казва направо в очите на всички каквото си ще.

– Бива си я, нали? Позна ли я? А бе Мариината дъщеря е бе, аго, Мария – ти нея барем добре я познаваш. Ха-ха-ха! познаваше я ти. „Аврам влезе в шатрата си и позна Сара“ – тъй е писано в нашите кетапи.

Данаил ставаше твърде дотеглив. Токмакчията го погледна разсеяно в очите, като че се мъчеше да разбере какво му говори. Данаил повтори шепнешката:

– Не я ли позна, рекох. Мариината дъщеря е.

– А, тъй ли! – отвърна Токмакчията, колкото можеше по-спокойно и по-равнодушно. – Гледай, гледай... Данаил чорбаджи, младите хора бързо растат и човек мъчно може да ги познае. – Женена е за Андрея – продължаваше Данаил, – дошла е да го види. И майката я биваше, ама и дъщерята не лъже...

И той, и Токмакчията гледаха след младата жена, която поправяше забрадката на главата си и отиваше към Андрея, който стоеше прав между двамата стражари. Тя се смущаваше от толкоз чужди погледи, но вървеше изправена, с лека и плавна походка, в която само човек можеше да загуби ума си. Срещата им беше проста, въздържаната и свенлива среща на хора от селата, особено когато пък не са сами. Те се ръкуваха и след това тя застана на две крачки от мъжа си, мълчалива, с насълзени очи и с пресилена усмивка.

Данаил въздъхна. Той изведнъж стана някак по-сериозен и каза:

– Хубава е, няма какво да се каже. Ама чуй, аго, опасна е таз хубост. Не ми трябва. Който се е заловил, не е патил добро. Да ти кажа ли – и той сниши гласа си, – тая жена стана себап за смъртта на Рустема Рахметлията! – утрепаха го за нищо и никакво човека...

Токмакчията трепна, пронизан от остра болка: като никога досега, тайната около убийството на сина му му беше ясна като бял ден. Но това беше само за миг. Той не помисли повече нищо за това, не отговори и на Данаила, толкоз повече че той беше се махнал тъй неочаквано, както беше и дошел, и забравил минутната си меланхолия, проповядваше вече на друга страна. Токмакчията не слушаше нищо, не се грижеше какво

става наоколо му. Той гледаше младата жена и всяко нейно движение, всяка черта, всяка незначителна дреболия му напомняше нещо тъй познато. В душата му сякаш падаха огнени капки, които събуждаха парливи и сладки усещания. А когато младата жена тури ръце на лицето си и обърна глава, види се, за да скрие сълзите си, защото конвулсивни тръпки раздвижиха гърдите и – тогава Токмакчията въздъхна дълбоко и усети очите си да се премрежват от влага. Всичко, което стана отпосле, му се струваше като сън. Той ходи и се кле пред ходжата, слуша онова, което говореха съдиите, без да може да разбере нещо. Най-после дойде неговият ред, преди да го повикат, той се обърна и погледна назад: близо до колата с черните коне, около която сега нямаше никой, стоеше жената и гледаше насам. Лицето ѝ не се виждаше добре, нито можеше да се познае кого гледа. Но Токмакчията ясно видя ония очи, които беше виждал неведнъж, които добре познаваше. В същия миг в душата му проплака скръбна мелодия на кларнета и той видя узрели жита, червени макове и една жена, хубава и властна – жена, която беше спряла върху му погледа на черните си очи. В тия очи имаше желание, имаше сълзи, имаше молба...

От тая минута нататък Токмакчията беше спокоен и се владеше напълно. Чу името си, обади се и пристъпи към съдиите. Последваха формалните запитвания, на които той отговаряше ясно и уверено. Най-после, като гледаше изпод очилата си, единият от съдиите каза:

– Посочи ни сега отгдето минава истинският синур.

Токмакчията отговори, че за да направи това, добре ще е да се изкачат всички горе, където има една враснала в земята канара. Съдията се съгласи и всички тръгнаха нататък.

Макар че беше седемдесет и повече годишен, Токмакчията избърза няколко крачки пред всички, като подпасваше края на пояса си. Широките му плещи го правеха прегърбен, очите му, устремени в земята, бяха скрити от гъстите вежди, лицето му беше загрозено от едър, месест нос, обкръжено от бяла прибрана и подстригана брада, точно според повеленията на шерията. Нищо нямаше у него, което да напомня предишното му богатство: на лактите памучната му антерия беше закръпена с големи кръпки, чеширите му от най-евтин сатен бяха изтъркани и позеленели, емениите си беше обул на бос крак. Но въпреки всичко това, някакво благородство и достойнство идеше от цялата му фигура, чувствуваше се още върху му силата и величието, чийто блясък не беше доизгаснал. Селяните, които вървяха след него и го гледаха, усещаха да минават у тях тръпки на страхопочитание.

Горе на височината Токмакчията се спря и застана на същия камък, за който беше споменал. Това беше саморасъл, покрит с лишеи и вкопан в земята камък, който отвън се показваше като широка и равна плоча. Токмакчията беше се изправил сред нея и поуморен от ходенето, дишаше тежко.

– Тия места – започна той, като си почина, и тъй като всички бяха затаили дъх, спокойният му бас звънко и нашироко се разля, – тия места аз познавам тъй добре, както познавам двора си. Някога те бяха на баща ми, имах ги и аз много години. Зная ги. Зная добре и синура, само че в онез времена земята като че беше по-широка, хората не се караха за синури, не ги отбелязваха. Не, отбелязваха ги, не че съвсем не ги отбелязваха. Записваха ги и в Кютюк кетабу – царски тефтери, а те не са тука. Той спря, за да си почине, и след това пак подзе:

– Законите се зачитаха тогава. И вижте какво ще ви кажа: ние ходехме на лов. Когато свърнехме на тая страна, стигнехме ли до тоя камък, спирахме конете и крачка повече не правехме нататък. Можеше някоя хрътка да натисне заека само на една крачка оттука, отвъд, но никой не смееше да го вземе. Той беше уловен вече в чужда мера и затова не беше вече наш. Законът беше такъв.

Някой от струпаните наблизко селяни се изкашля, друг доста високо се изсмя. Съдията се обърна, по-гледна наоколо си и каза на Токмакчията:

– Добре. Тръгни сега оттука и върви по самия синур!

Токмакчията се обърна на една страна и внимателно се огледа, после на друга и на трета. След туй, като застана на юг и устреми погледа си в една точка, той тури ръцете си отзад и тръгна пряко напред, като вървеше с ония широки и равни крачки, с които селяните обикновено мереха нивите си. Тогава настъпи такова голямо слисване, че на първо време никой не можа да продума ни дума. Селяните гледаха и не вярваха очите си, още по-отчаяни бяха бистричени: Токмакчията вървеше не по истинския синур, не по тоя, който те чакаха да посочи, а съвсем друг. Той беше навлязъл в нивата на Куция и вървеше по синура, прекаран от Андрея. Сам Андрея да беше го научил, едва ли щеше да направи тъй.

Учудването на бистричени веднага премина в ропот.

– Той е луд тоз читак! – гневно извика някой.

– Вижте го, вижте де отива! – викаше други.

А по-настрана някой гърлесто и високо се смееше:

– Ха така, Мустафа! Ха-ха-ха! Закачи още по-нататък. Ха-ха-ха!

Това беше Данаил. Работата се развиваше по негов вкус и той беше

доволен. Глъчката между селяните стана по-голяма, но Токмакчията продължаваше да крачи, все тъй самоуверено и широко, а наблизно подир него вървяха съдиите и един от тях нещо бележеше на книга. Токмакчията се спусна надолу, гдето бяха разпрегнати колята. Там стоеше Мариината дъщеря и го гледаше. Когато той отмина по-нататък, тя се възви и продължи да го гледа. Под тоя поглед и под погледите на всички селяни, които на голяма тълпа идеха отподир, Токмакчията продължаваше да върви напред, като някой безумен храбрец, изложен на хиляди куршуми. Той вървя, докато му казаха стига. Глъчката на селяните млъкна за малко и отведнъж наново пак се засили.

Като разбра, че е свободен, Токмакчията, без да се бави, тръгна към колата си. Той мина наблизно до колата на Саафет молла, но болният не го забеляза: завит в чергите си, той лежеше в колата и трескавите му очи, два въглена сред въсьното лице, гледаха не към Токмакчията, не и към селяните, а захласнато и неподвижно бяха устремени в съвсем друга посока – нататък, гдето бяха колята.

Тъкмо в това време дойдоха да го повикат.

Но Саафет молла не можеше да върви и затова го взеха с колата му. Дали защото болестта беше помътила разума му, дали от безкрайното му доверие към Токмакчията, или пък поради други някои причини, но той мина с колата си по същата черта, отгдето преди малко беше минал и Токмакчията.

Седнал в колата си, Токмакчията беше вече далече от мястото на съда и врявата на сърдитите селяни заглъхваше зад него като бръмчението на кошер пчели. Той беше цял обхванат като от треска, очите му блестяха, весело и леко му беше. Но в същото време той чувствуваше дълбоко някъде в душата си тъпа и неясна болка, нещо притискаше мозъка му и той не можеше да се спре нито на една определена мисъл. Едно нещо ясно изплуваше над съзнанието му: жажда, адска и неутолима жажда, от която ръцете му и цялото му тяло трепереха, а пред очите му постоянно се мержееше долапът в къщи и скритото шише с ракия. Със същинско сладострастие Токмакчията мислеше как ще допре устните си до гърлото на шишето и ще пие, ще пие...

Рустем беше се обърнал към него и, свидетел сам на всичко, което беше се случило преди малко, усмихнато и дяволито гледаше дяда си. Тоя дързък и присмехулен поглед разсърди Токмакчията и той се сопна:

– Конете гледай, хаймана такъв! Карай, че закъсняхме.

Но след малко, в един нов прилив на безпричинна веселост, той

извика на Рустема:

– Попей нещо, Рустем! Изпей нещо хубаво.

И без да дочака отговора на Рустема, който не се и обърна към него, Токмакчията се загледа към полето. Тоя път очите му се спряха върху някаква кола, която, преваляла от другата страна на баира, гдето ставаше съдът, вървеше бавно, толкоз бавно, че изглеждаше, катода стои на едно място. Единият кон беше бял, другият черен – значи, колата на Саафет молла. „Аз трябваше да го видя – помисли си Токмакчията, – приятел ми е, болен е при това.“ И той заповяда на Рустема да кара нататък.

Токмакчията отколе не беше се срещал със Саафет молла и неволно потърси в ума си думите, които щеше да му каже. Поздравите и разпитванията за здравето минават сърдечно и леко, като научен наизуст урок. Но ето че болният скоро го запитва: „Защо направи ти тъй? Тоз ли беше синурът, истинският синур?“ И тоя въпрос, който той сам влагаше в устата на Саафет молла, смути Токмакчията. Той потърси обясненията, които трябваше да даде, почувствува всичкото си затруднение и като че за първи път дойде на себе си. „Аллах! Аллах! – изпъшка той – какво направих аз!“ Той се наведе и погледна напред: колата на Саафет молла беше още далеч. „Грешен човек съм аз – мислеше си Токмакчията, обхванат от истинска омраза към самия себе си, пия ракия, газя клетвата си, лъжа... Лъжа, лъжа, като последен циганин!“ Но след като изреди най-тежките обвинения, които можеше да си отправи, той изведнъж се раздражни, почувствува нуждата да се защити и оправдае. Преди всичко хвана го яд на самия Саафет молла, който му се виждаше сега като най-върл неприятел. „Е, добре – мислено му отговаряше Токмакчията, – аз съм лош, аз съм грешен... А ти? Не посочи ли и ти същия синур?“ Той се сепна, помисли за минута и в ума му, като светкавица, премина страшно подозрение. „Нима и той?“ – запита се Токмакчията. Той си спомни как беше минал покрай колата на Саафет молла и какъв поглед имаха трескавите му очи. И сега му стана съвсем ясно, че тоя занесен и отвърнат от всичко наоколо поглед беше устремен в една посока – нататък, гдето бяха разпрегнатите кола, гдето беше и тя – Марината дъщеря!

Тая жена ясно виждаше и сам Токмакчията. Висока и стройна, тя стои сама край колата и гледа право към него, когато той крачеше към синура. Кларнети прозвучаха пак в душата му и той видя нея – другата Мария. Нежност изпълни душата му, обзе го пак предишната веселост и не само че не чувствуваше никакво гризене на съвестта си, не само че не

виждаше да е направил някакъв грях, но намираше, че е постъпил най-добре и че тъй е трябвало и да бъде.

Бяха наближили колата на Саафет молла и едвам сега Токмакчията можа да разбере, че тя не вървеше, а стоеше на едно място. Само коларят беше слязъл и нещо натъкмяваше. Лицето му беше плахо и загрижено.

– Как е моллата? – бодро извика Токмакчията.

Човекът не отговори. Той само посегна и отви юргана: Саафет молла лежеше възник, лицето му беше въсъчно бледо, очите затворени, ръцете отпуснати на гърдите и вдървени. Той беше мъртъв. Но върху посинелите и полуотворени уста беше останала странна някаква усмивка на умиление, на блаженство. Тая усмивка гледаше смяян Токмакчията и тя му откриваше сега страшна и жестока истина.

Той слезе от колата и като се обърна на тая страна, отгдето изгрява слънцето и накъдето ще поемат пътя си сенките на умрелите, когато ще възкръснат, запретна ръкавите на дрехата си и се приготви за молитва.

КРАЙ

Източник: Словото
Набиране: Гургана Мечкова или Мартин Митов

Публикация

Йордан Йовков, „Събрани съчинения в шест тома“, Том втори; „Български писател“,
С. 1976. Под общата редакцията на Симеон Султанов.

Свалено от „Моята библиотека“ [<http://purl.org/NET/mylib/text/7898>]